

UOT 572

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2025.1.112>

PƏRİ AĞAYEVA

QƏDİM İNANCLAR: QORUYUCU AMULETLƏR – GÖZMUNCUĞU

Bir çox dövlətlərdə qədim inanclar hazırda da qorunub saxlanmışdır. Qorunub saxlanmış və günümüzdə qədər gəlib çatmış inanclar arasında qoruyucu amuletlər, xüsusilə gözmuncuğu geniş yayılmışdır. Bu amuletlər pis göz və bəd nəzərdən qorumaq üçün istifadə edilirdi və qədim dövrlərdən bəri insanları mənfi enerjiden, həsəddən, paxıllıqdan və pis niyyətdən uzaq tutmaq məqsədi daşıyırdı. Gözmuncuğunun tarixi qədim Mesopotamiyaya qədər gedib çıxır və daha sonra assuriyalılar və finikiyalılar, keltlər və qədim türklər tərəfindən istifadə edilmiş, ellinizm dövründə də öz tətbiqini tapmışdır, daha sonra Avropaya və müasir dünyaya yayılmışdır. Gözmuncuğunun ənənəvi forması mavi şüşədən hazırlanmış, göz formasını təqlid edən bir amuletdir. Qədim türk mədəniyyətindən gələn bu inanc Azərbaycanın da milli-mədəni irsində yer almaqdadır. Bu amuletlər qədim dövrlərdən günümüzdə kimi evlərə, geyimlərə, hətta heyvanlara belə taxılaraq qoruma təmin etmişdir. Bu gün də Azərbaycanda gözmuncuğundan həm qoruyucu vasitə, həm də dekorativ element olaraq geniş şəkildə istifadə olunmaqdadır.

Açar sözlər: inanclar, amulet, gözmuncuğu, bəd nəzər, qoruyucu.

Giriş. Bədnəzərə qarşı qoruma məqsədi daşıyan amuletlər minilliklər boyu müxtəlif mədəniyyətlərdə geniş yayılmışdır. Bədnəzərin zərərli təsirlərini uzaqlaşdırmaq məqsədilə bu cür qoruyucu vasitələrdən istifadə edilməsi insanların qədim dövrlərdən bəri qarşılaşdıqları bir ehtiyac idi. Azərbaycan mədəniyyətində isə bu inanclar digər türk xalqları və Yaxın Şərq mədəniyyətlərindən gələn təsirlər əsasında formalaşmışdır. Bu mövzuda ən geniş yayılmış və qoruma gücünə malik olduğuna inanılan amulet gözmuncuğudur.

Qədim inanclar: qoruyucu amulet – gözmuncuğu. Bədnəzərə dair ilk qeydlərdən biri Şumerlərin mixi yazılarında görünür. Mesopotamiyada tapılan qədim mixi yazıda belə deyilir: "Göz "ad-gir", göz ki, bir insana aiddir...? İnsanı bəd nəzərlə incidən göz, "ad-gir". Göyə doğru yaxınlaşır və yağış göndərən fırtınalar yaranır". Başqa bir Sümer yazısı isə belədir: "Yeddi qab unlu su dəyirman daşlarının arxasındadır. Onu yağ ilə qarışdır. (Onu) bədgözü qarşı üzünə tətbiq et". [9, s. 101]. Daha sonra qədim Misirdə bəd nəzərlə bağlı inanclara və ilk gözmuncuğu rəsmlərinə rast gəlinir (şəkil 1).

Bədnəzər müxtəlif mədəniyyətlərdə demək olar ki, eyni mənəni daşıyır. Əsas fikir, həyatda daha uğurlu və müvəffəq olan birinə yönəlmiş bədnəzərə qarşı mübarizə ilə bağlıdır. Ancaq bəzi mədəniyyətlərdə bu inancın maraqlı izahları var ki, bunlar aşağıda qeyd edilmişdir [10, s. 223].

Hindular inanırdılar ki, hətta heyranedici bir baxış belə bir şəxs üzərinə bədnəzərin düşməsinə səbəb ola bilər. Bu baş verdikdə, onların inənin südü kəsilər və süd ehtiyatı tükənərdi. Bu inancın nəticəsi olaraq, bəd nəzəri dəf etmək üçün, həsəd aparan şəxsə bir kasa süd vermək ənənəsi yaranmışdı. Hindu mədəniyyətində, bədnəzərə ən çox evlənərkən, yeniyətməlik dövrünü yaşayarkən və ya uşaq gözləyərkən məruz qalınacağına inanılır. Bu hallarda insanlar xüsusilə bədnəzərdən qorunmağa çalışırlar [11, s. 38].

Avropada bədnəzərin mənşəyi, sərt bir baxışın kiməsə uğursuzluq gətirə biləcəyi düşüncəsi ilə bağlıdır. Bədnəzər cadugərlərlə də əlaqələndirilir. Belə ki, unikal göz rənginə sahib olanların (Almaniyada) və ya tək qaşlı olanların (İrlandiyada) daha güclü bədnəzərə sahib olmaq ehtimalı daşıdıqları hesab edilirdi [15, s. 142].

Makedoniya, Albaniya, Bosniya, Herseqovina, Bolqarıstan, Yunanıstan, Kipr, Suriya, Livan, İsrail, Misir, İran, Hindistan, Əfqanıstan, Pakistan, İraq və Azərbaycanda da bəd nəzərə inam hələ də geniş yayılmışdır və aktual olaraq qalmaqdadır.

Şəkil 1. Qədim Misir simvolu olaraq qoruma, ilahi güc və sağlamlığı təmsil edən Horusun gözü.
Mənbə: [14, s. 11].

Bədnəzər inancı və onu dəf etmək istəyi qədim türklər arasında da çox qədim zamanlardan geniş istifadə edilmişdir və “Nazar Boncuğu” və ya “Gözmuncuğu” adlı amuletlər yaradılmışdır (şəkil 2). Bu amuletin məqsədi pis ruhları uzaqlaşdırmaq və insanı təhlükədən qorumaqdan ibarət idi. Yəni, bu, uğur gətirmək üçün deyil; tamamilə qoruma xarakteri daşıyırdı. İnsanlar bu amuleti ev heyvanlarından tutmuş uşaqlarına qədər hər şeyin üzərinə asmağa başladılar. Eyni zamanda, amuleti üzərində daşımaq və evin ətrafına qoymaq da geniş yayılmış bir ənənədir. Lakin bu ənənələrin türklər tərəfindən dəqiq hansı dövrdən etibarən istifadə edilməyə başlaması barədə məlumat yoxdur. Türk xalqları arasında bəd nəzərə qarşı qoruma məqsədi ilə bu cür amuletlərin istifadə edilməsi təxminən min illər əvvəllə gedib çıxır.

Şəkil 2. Türk dövlətlərində istifadə olunan gözmuncuğu növləri [1, s. 671].

Bu amulet gözəl mavi şüşədən hazırlanır və xüsusi bir sobada müəyyən rənglərlə, əsasən mavi, ağ, sarı və qara rənglərin standart ardıcılığı ilə hazırlanır. Amulet iki əsas rəngdən ibarətdir: mavi və açıq mavi. Mavi qoruma rəngi hesab edilir, sarı və ya açıq mavi isə ortada, mavi fonda yerləşən əsas qoruyucudur və əksər hallarda qara rəng ilə vurğulanır. Mavi rəngin gücü müsbət enerji yayır və

yaxşı karmanın rəmzidir. Açıq mavi isə ən çox səma ilə əlaqələndirilən rəngdir. Bu rəng bədnəzər amuletində həqiqət simvolu kimi çıxış edir. Qədim tarixdə mavi rəng Tanrı ilə səmanı əlaqələndirirdi və ona baxıldıqda gərginliyin aradan qaldırılma gücünə malik olduğuna inanılırdı [1, s. 683].

Bədnəzərdən qorunmaq üçün bəzi insanlar evlərinin ən gözəçarpan yerinə və ya uşaqlarının boynuna gözmuncuğu asır, digərləri isə evə daxil olan kimi üzərlik yandırır. Hətta bəzi şəxslər bu adəti o qədər irəli aparır ki, hər evə girib-çıxandan sonra bütün evi üzərlik tüstüsünə bürüyürlər. Beləliklə, sual yaranır: nəzər, bəd nəzər, gözdəymə və gözmuncuğu haqqında deyilənlər nə qədər doğrudur? Bunlar uydurma və batil inandır, yoxsa elmi əsası olan bir anlayışdır?

Əvvəlcə məsələnin elmi və dini tərəfinə nəzər salaq. Parapsixologiya baxımından “bioenergetik” gözdəymə mənfi təsir kimi xarakterizə edilir. Düşünülür ki, bədənə toplaya bildiyi pozitiv və ya neqativ enerji müəyyən şəraitdə insanın baxışı ilə qəfil püskürə bilər. Gözlər insanın ruhi və beyin funksiyalarını ən effektiv şəkildə istifadə edə bildiyi orqanlardandır. Elmi araşdırmalar göstərir ki, gözlər vasitəsilə hətta hipnoz hadisəsi baş verə bilər. Bəd nəzərlə bağlı olaraq, ev heyvanlarının qəfil naməlum xəstəliklərə tutulduğu hallar da qeydə alınmışdır. Məsələn, ilanlar ovlarını (siçan, quş və ya digər heyvanları) gözləri vasitəsilə zərərli şüalar göndərərək təsirsiz hala gətirir, ov bir anlıq göz təmasının qurbanı olur. İnsanlar da göz yolu ilə qarşı tərəfə zərər verə bilərlər. Gözlərin təsir gücü onların şəffaflığı ilə əlaqələndirilir və xüsusilə paxıllıq, pis niyyətlə baxılan zaman zərər daha sürətlə təsir edə bilər. Hətta “Qurani-Kərim”də belə bədnəzər ilə bağlı ayələr mövcuddur: “(Yaqub) dedi: “Oğullarım! (Misirə) eyni bir qapıdan girməyin, ayrı-ayrı qapılardan daxil olun (sizə göz dəyməsin)” [4, s. 164]. Bu mənbədən aydın olur ki, peyğəmbər Yaqubun (s) oğlanları gö-zəgəlimli və cazibədar insanlar idi. Yaqub (s) onların bir qapıdan şəhərə daxil olmasından narahat idi, çünki onları bəd nəzərdən qoruyurdu. Ən böyük təhlükə, heç şübhəsiz, bəd nəzər hesab olunurdu. Təbəri (838-923) kimi təfsirçilər də bu mövzuya diqqət yetirərək yazmışdılar ki, Yaqub (s) oğullarının Misirin bir qapısından daxil olmasının onları bəd nəzərə məruz qoya biləcəyindən qorxurdu. Daha geniş izah verən Fəxrəddin ər-Razi (1149-1210) isə yazırdı ki, bütün təfsirçilər Yaqubun (s) oğlanlarının göz dəyməsindən qorxdığını qeyd edirdilər. Müəllif, hədislər əsasında bəd nəzərin həqiqətini, onun təhlükəsini və peyğəmbərin bu məsələyə münasibətini analiz etmişdir. Müasir Cənubi Azərbaycan təfsirçisi Allamə Təbatəbai (1903-1983) də bu ayəni izah edərək yazmışdır ki, Yaqub (s) oğlanlarının hamısının bir yerdə görünməsi nəticəsində camaatın onlara gözünün dəyə biləcəyindən qorxurdu [3, s. 148].

2009-cu ildə New Forum on Religion and Public Life tərəfindən aparılan sorğuya görə, amerikalıların 16%-i “bədnəzərə, yəni bəzi insanların lənət və ya zərərli sehlər göndərə biləcəyinə” inanır. 2008-2009-cu illərdə Sub-Sahara Afrikada aparılan bir sorğuda iştirak edənlərin 42%-dən çoxu da bu inancı paylaşır, burada iştirak edən 19 ölkə arasında əhəmiyyətli fərqlər var. 2011-2012-ci illərdə 24 müsəlman ölkəsi arasında aparılan son tədqiqat isə bu inancın Yaxın Şərq və Şimali Afrikada xüsusilə geniş yayıldığını göstərir, Tunisdə bu inanca inanma faizi 90%-ə qədər yüksəlir [6, s. 120].

Bədnəzər inancı əsas dünya dinlərinin (Xristianlıq, İslam, Buddizm və Hinduizm) hamısından daha qədimdir. Bundan əlavə, bu inanc Xristianlıq, İslam və Hinduizmin əsas mətnlərinə möhkəm şəkildə daxil edilmiş və bu dinlərin geniş yayılmış mədəniyyətləri ilə əlaqələndirilmişdir. Bir tərəfdən, bu, mexaniki olaraq o deməkdir ki, bu dinlərin dünyaya yayılması onların ayrılmaz bir hissəsi kimi bəd nəzər inancının da yayılmasına səbəb olmuşdur. Digər tərəfdən, daha əhəmiyyətli olaraq, bu batil inancın dini təlimlər vasitəsilə öyrədilən inanc və davranış qaydalarının toplusuna daxil edilməsi üçün bir səbəb var idi. Bədxahlıq və dağıdıcı həsəd real bir təhlükə olduğca və bədnəzər inancı həsəddən qorunma davranışına dair faydalı bir qayda kimi qəbul edildikcə, bu inanc faydalı təcrübələrin geniş toplusuna təbii şəkildə daxil olur. Bu, həmçinin Yəhudi-Xristian ənənəsində (Onuncu Əmr və yeddi böyük günahı xatırlayın), həm də İslamda (“hasad”, yəni dağıdıcı həsəd, pis və təhlükəli bir duyğu kimi qınanır) həsədin böyük günah kimi önəmli yer tutması ilə uyğun gəlir.

Təəccüblü deyil ki, Korotayevin (2004) təsnif etdiyi “dərin” İslam, Xristian və ya Hinduist cəmiyyətlərin hamısında bəd nəzər inancı mədəniyyətlərinin bir hissəsi olaraq mövcuddur [9, s. 106].

Türkiyədə nəzər inancı və nəzərdən qorunmaq üçün həyata keçirilən rituallar, nəzərin hələ dəymədiyi zaman və dəydikdən sonra ziyanlarını aradan qaldırmaq məqsədilə edilən rituallar olmaqla iki əsas qrupa ayrılır. Nəzərin təsirlərindən qorunmaq üçün ən çox istifadə edilən tətbiqlərdən biri “nəzərlik” adlanan vasitələrdən istifadə etməkdir. Məsələn, şüşə, daş və ya metaldan hazırlanmış göz və ya əl formalı müxtəlif nəzərliklər geniş yayılmışdır. Bu əşyaların qoruyucu gücünə inanılır və körpələrin və ya evlərin görünən yerlərinə asılır. Nəzərdən qorunmaq üçün həyata keçirilən digər geniş yayılmış tətbiqlər arasında müəyyən ifadələrin deyilməsi də vardır. Nəzərin dəyəcəyindən narahat olan şəxslər, “41 dəfə məşallah” və ya “məşallah, nəzər dəyməz inşallah” kimi ifadələrlə qorunmağa çalışırlar. Xüsusilə körpələri və ya uşaqları nəzərdən qorumaq məqsədilə “Sən eybə-cərsən!”, “Sən meymunsan!” kimi mənfi ifadələrdən istifadə edilir. Bu ifadələrin uşağın gözəlliyini gizlədiyi və nəzərin mənfi təsirlərindən qoruduğuna inanılır. Başqa bir metod isə qarğış və alqışlardır. “Gözü olanın gözü çıxsın” kimi qarğışlar və ya qəhvə falı açarkən deyilən “Allah pis gözdən qorusun” kimi dualar da nəzərdən qorunmaq üçün istifadə edilir. Bunlar həm qoruyucu bir funksiyaya malikdir, həm də nəzərə qarşı reaksiya olaraq istifadə olunur. Nəzərdən qorunmaq üçün uşaqların üzünə qara sürtmək və ya onları çox gözəl və təmiz geyindirməmək də həyata keçirilən təcrübələrdən biridir. Binalara qəsdən qüsür qoymaq, “nəzərlik olsun” deyərək bir səhv etmək kimi tətbiqlər də nəzərdən qoruma məqsədi daşıyır. Bu cür rituallar, nəzərin təsirini azaltmaq və ya tamamilə aradan qaldırmaq üçün cəmiyyətdə tez-tez həyata keçirilir [2, s. 45].

Qədim türklərdə nəzərlə bağlı inanc və tətbiqlər çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Məsələn, Altay türklərində *kara iyenin*, yəni pis ruhun insanın ruhunu nəzarət altına aldığına inanılırdı və bu kontekstdə nəzər, uğur və uğursuzluq inancına qarşı qorunmaq üçün müəyyən əşyalar, o cümlədən Tanrıya sığınmağı simvolizə edən mavi muncuq, kamların qoruyucu ruhlarını simvolizə edən canavar dişi və dərisi kimi obyektlərdən istifadə edilirdi. Həmçinin, canlı və ya cansız bir şeyə baxdıqdan sonra üç dəfə “tü” deyib yerə tüpürmək nəzəri aldadıcı bir hərəkət olaraq görülürdü. Göytürk dövründə isə qurban verilmiş heyvanların kəllələri dirəklərə asılır və tarlalarda at kəlləsi yerləşdirilirdi. Bu, nəzərdən və pis ruhlardan qorunmaq məqsədi ilə edilirdi və bu təcrübələr Türkünstan, Qazax-Qırğız, Başqurt və Çuvaş türklərində də müşahidə edilirdi. Günümüzdə də bəzi Türk xalqlarında müxtəlif heyvan kəllələri, mavi muncuq və yumurta qabıqları nəzərdən qorunmaq üçün istifadə olunur. Nəzərin təsiri yalnız insanlarla məhdudlaşmır; mal-mülk, heyvanlar, əşyalar və evlər də nəzərə uğraya bilər. Xüsusilə körpələr, uşaqlar, gəlinlər, hamilə qadınlar, böyük heyvanlar, meyvə və verən ağaclar, taxıl tarlaları və yeni alınan əşyalar nəzərə daha çox məruz qalır. Bu inanc və tətbiqlər iki kateqoriyaya bölünür: nəzərdən qorunmaq və nəzərin ziyanlı təsirlərini aradan qaldırmaq. Türk mədəniyyətində bu məqsədlə *muska*, *mavi muncuq*, *at nali*, *sarımsaq* və *deşik daş* kimi əşyalar istifadə edilir. Bundan başqa, uşaqların üzlərinə his sürtmək, ağaclara bəzək əşyaları asmaq və qurban kəsmək də məşhur rituallardandır. İslamda isə nəzərdən qorunmaq üçün dua və ayə oxumaq ən məsləhətli yol hesab edilir. Qurğuşun tökmə, oda duz atma, tüstü vermək kimi tətbiqlər isə daha çox nəzər dəymiş insanların üzərində tətbiq edilir. Anadolu mədəniyyətində nəzərlə bağlı bu müxtəlif tətbiqlər qədim Türk inancları ilə İslam dininin təsiri arasında formalaşmış bir sintezdir [8, s. 1383].

Professor Nəbiyev A. inanclara belə bir tərif vermişdir: “*İnanclar sınımalar nəticəsində qətiləşən hökmlərin bədii ifadəsidir*” [12, s. 23]. S.Qurbanlı (2021) öz məqalələrindən birində qeyd edir ki, Azərbaycanda yayılmış və öz kökünü qoruyub saxlamış bütün qədim inanclar bizə Şumerlərdən qalmışdır. [5, s. 104] Azərbaycan da bir çox dövlətlər kimi özünəməxsus qədim inanclarını bu günə qədər qoruyub saxlamışdır. Bu inanclardan bir çoxu zaman keçdikcə bir vəhdət şəklində birləşmişdir. Buna misal olaraq Novruz bayramı adətlərinə gözmuncuğunun da daxil edilməsini misal göstərmək olar.

Azərbaycanda da digər türk dövlətlərində olduğu kimi gözmuncuğundan bədnəzərdən, həsəddən və paxılıqdan qoruyucu vasitə kimi istifadə edilir. Qədim əcdadlarımız bəd nəzərdən və pis niyyətlərdən qorunmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə etmişlər. Bu üsulların başında gözmuncuğundan istifadə gəlmişdir. Onlar inanırdılar ki, gözmuncuğunu taxmaqla bəd nəzərin qarşısını almaq mümkün olacaq. Bədnəzərə malik olan insanın gözləri ilk olaraq yaxaya, boyuna və ya qola taxılmış gözmuncuğuna yönələcək və beləliklə, onun gözündəki mənfi enerji gözmuncuğuna keçəcəkdir. Bu halda, bəd nəzərə malik şəxsin daxilindəki mənfi enerji gözmuncuğunda məhv olub yox olacaqdır. Bu inanclar günümüzə kimi özünü qoruyub saxlamışdır. Hazırkı dövrdə də təzə doğulmuş körpəyə nəzər dəyməsin deyər onun üzərinə gözmuncuğu taxılır, yeni ailə qurmuş gəncləri bəd nəzərdən qorumaq üçün gəlinin cehizinin içərisində üzərində gözmuncuğu olan aksesuarlara yer verilir. Zaman keçdikcə bu gözmuncuğu köhnəlir və çatlayır. Bu, pis bir əlamət deyil. Bu, gözmuncuğunun işini gördüyünü və üzərində olduğu şəxsi və ya əşyanı qoruduğunu göstərir. İnanclara əsasən gözmuncuğu qırılan kimi, onu dərhal yenisi ilə əvəz etmək lazımdır ki, pis ruhların geri dönməsinin qarşısı alınsın.

Azərbaycanda yuxarıda da qeyd edildiyi kimi Novruz bayramı adət və ənənələrinə bir ənənə olaraq gözmuncuğu da daxil edilmişdir. İnanclara görə axır çərşənbədə heyva ağacından gözmuncuğu düzəldərmişlər ki, evi və ailəni bəd nəzərdən hifz etsin.

Azərbaycan ədəbiyyatında da “bəd nəzər” və “gözmuncuğu” özünə yer tapmışdır. Klassik ədəbiyyatımızın ən qüdrətli şairi olan Nizami Gəncəvi (1141-1209) bəd nəzərin mənfi təsirlərinin olduğunu, insana gözləri vasitəsilə zərərin yetə biləcəyini vurğulayaraq yazırdı:

“Gözləri özünün əfsuncusudur,
Odur bədnəzəri belə susdurur” [7, s. 92].

Başqa bir yerdə isə o, belə qeyd edir:

“Özünü bəyənən insan nə qədər,
Öz gözündən ona dəyər bəd nəzər.
Özündən razılar hər zaman sınar,
Ondan qurtarana uzun ömür var” [7, s. 229].

Məşhur yazıçı Anarın “Gözmuncuğu” əsəri buna nümunədir. Povestdə göz muncuğu rəmzi-simvolik, şərti-metaforik xarakter daşıyır. Yazıcının əsas diqqəti isə baş qəhrəmanın timsalında çağdaş insanın yaşantıları, dövrün mürəkkəb stixiyasından irəli gələn, qavranılması və qəbul edilməsi müşkül olan sosial gerçəkliklərə münasibət, mühitin, hadisələrin fonunda xarakterin formalaşması və s. mühüm həyat məsələləri üzərində cəmləşir. “Gözmuncuğu” əsərində sirli aləmdən qopub gələn mistik obrazlar, bədii ünsürlər, detallar öz əksini tapır. Əsərdə özünün bəd nəzəriylə məhv etmək bacarığına malik qəhrəman, naxışlarında dünyanın sonu haqqında məlumatın şifrələndiyi xalça, qeyb olmuş qaraj, həmin qarajda gizlədilmiş aparatura, badımcən rəngdə buludlar, isti yağış, axsaq külək,... və s. sirlilik, müəmmalılıq daşıyan məqamlar son dərəcə inandırıcıdır. Əsərin ümumi ruhuna o qədər uyğun gəlir ki, oxucuda heç bir şübhə, etiraz doğurmur, əksinə təbii və səmimi qəbul edilir [13].

Bu gün gözmuncuğu təkcə bəd nəzərdən qorunma vasitəsi kimi istifadə edilmir, eyni zamanda onun gözəl görünüşü sayəsində ən məşhur suvenirlərdən birinə çevrilmişdir və bu muncuqlar artıq bütün dünyada yayılmışdır.

Nəticə. Azərbaycan və ümumilikdə, türk mədəniyyətlərində gözmuncuğu bədnəzərdən, həsəddən və paxılıqdan qoruma vasitəsi kimi istifadə edilən ənənəvi amuletdir. Tarixi kökləri qədim Meso-potamiya, Misir və türk mədəniyyətlərinə qədər uzanan bu amulet əsrlər boyu öz qoruma funksiyasını davam etdirərək, həm batil inanca bağlı, həm də estetik əhəmiyyətə malik bir simvol olaraq qalmaqdadır. Müasir dövrdə gözmuncuğu yalnız qoruyucu vasitə kimi deyil, həm də suvenir və dekorativ əşya olaraq geniş yayılmışdır. Gözmuncuğunun mavi rəngi və göz şəkilli strukturu onun həm qoruyucu gücünü, həm də estetik cazibəsini artıraraq dünya mədəniyyətlərində onun yerini möhkəmləndirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Baturlar Ş.S., Yaylagül L. Kültürel süreklilik bağlamında Türk halk kültüründə mavi/turkuaz mavisi və nazar boncuğu // Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2019, № 31, s. 665-688.
2. Ekici M., Fedakar P. Gelenek, aktarma, dönüşüm ve kültür endüstrisi bağlamında nazar ve nazar boncuğu // Milli Folklor, 2014, c. 26, № 101, s. 40-49.
3. Quliyev İ. Bədnəzərin dini və mifoloji ədəbiyyatdakı yeri // Din Araşdırmaları Jurnalı, 2021, c. 4, № 6, s. 137-154.
4. Qurani-Kərim 1991, "Yusuf", 67, 472 s.
5. Gurbanli S. Influence of Mesopotamian culture on Azerbaijani mythology // Müqayisəli Ədəbiyyatşünaslıq/Comparative Literature, 2021, № 02, s. 100-106.
6. Gershman B. The economic origins of the evil eye belief // Journal of Economic Behavior & Organization, 2015, v. 110, pp. 119-144.
7. Gəncəvi, Nizami. Xosrov və Şirin / Tərc: Rəsul Rza. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2004, 392 s.
8. Irmak Y. Cam Sanatından Bir Folklorik Objeye: Nazar Boncuğu // Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2022, c. 19, № 3, s. 1377-1384.
9. Korotaev A.V. World religions and social evolution of the old world Oikumene civilizations: A cross-cultural perspective. New York: Edwin Mellen Press, 2004, 246 p.
10. Kotansky R.D. Beware the Evil Eye: A Closer Glance at a Recent Title // Le Muséon, 2018, v. 131, № 1, pp. 217-237.
11. Narayanan V. Hinduism / Her voice, her faith. Routledge, 2018, pp. 11-57.
12. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. Bakı: Turan Nəşrlər Evi, 2002, s. 113-216.
13. Rəhimli T. Anarın "Göz muncuğu" povesti əsrin nəsr kontekstində. 2015 // URL: <https://edebiyat-az.com/?p=12970>
14. ReFaey K. et al. The eye of horus: The connection between art, medicine, and mythology in ancient Egypt // Cureus, 2019, v. 11, № 5, pp. 1-13.
15. Shelley M. The Evil Eye. V. III, Lindhardt og Ringhof, 2022, 344 p.

AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu
E-mail: peri.ava.94@mail.ru

Pari Aghayeva

ANCIENT BELIEFS: PROTECTIVE AMULETS – EVIL EYE BEADS

Ancient beliefs are still preserved in many countries. Among the beliefs that have been preserved and survived to this day, amulets, particularly protective ones, are widespread. These amulets were used to protect against the evil eye, and since ancient times, they were intended to keep people away from negative energy, envy, jealousy and ill will. The history of the evil eye dates back to ancient Mesopotamia, and was then used by the Assyrians and Phoenicians, Celts and ancient Turks, found its application in the Hellenistic period, and then spread to Europe and the modern world. The traditional form of an evil eye bead is an amulet made of blue glass, imitating the shape of an eye. This belief, which comes from the ancient Turkish culture, is also included in the national-cultural heritage of Azerbaijan. These amulets have been worn on houses, clothes, and even animals from ancient times to provide protection. Even today, evil eye beads are widely used in Azerbaijan as both a protective tool and a decorative element.

Keywords: *beliefs, amulet, evil eye bead, evil eye, protector.*

Пери Агаева

ДРЕВНИЕ ВЕРОВАНИЯ: ЗАЩИТНЫЕ АМУЛЕТЫ – БУСИНА ОТ СГЛАЗА

Древние верования до сих пор сохраняются во многих странах. Среди верований, сохранившихся и дошедших до наших дней, широкое распространение получили защитные обереги, особенно амулет. Эти обереги использовались для защиты от сглаза, а еще с древних времен они предназначались для защиты человека от негативной энергии, зависти, ревности и недоброжелательности. История сглаза восходит к древней Месопотамии, затем использовалась ассирийцами и финикийцами, кельтами и древними тюрками, нашла свое применение в эллинистический период, а затем распространилась в Европу и современный мир. Традиционная форма бусины от сглаза – амулет из синего стекла, имитирующий форму глаза. Эта вера, идущая из древней турецкой культуры, также входит в национально-культурное наследие Азербайджана. С древних времен и по сей день эти амулеты вешались на дома, одежду и даже на животных, обеспечивая им защиту. Даже сегодня в Азербайджане бусины от сглаза широко используются как защитное средство и декоративный элемент.

Ключевые слова: верования, оберег, бусина от сглаза, сглаз, защитник.

(AMEA-nın müxbir üzvü Vəli Baxşəliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 13.03.2025

Son variant 11.04.2025